

PAP FERENC

A SÜVEG A KOLOZSVÁRI HARMINCADJEGYZÉKEKBEN (1599–1637)

A süveg (változó magasságú és hol lapos, hol csúcsos tetejű fejfedő) egyike a kolozsvári harmincadjegyzékek leggyakrabban említett árucikkeinek, főleg behozatali, de — ritkábban és „szakosítottabban” — kiviteli cikk is. A kés forgalmáról szóló cikk kezdő jegyzetében megemlítettem, hogy a süvegről is fogok írni.¹ Ez annál inkább is szükséges, mert a férfi-, női és gyermeköltözetnek évszázadok óta, minden társadalmi rétegben használt darabjáról van szó, ami a tanulmányozott levéltári anyag időszakánál időben jóval túlmegegy, eltart egészen a huszadik századig. A jelek szerint a kolozsvári piacon áruló külföldöt járt kereskedők a városnál sokkal szélesebb vevőközönségre alapoztak, s ezért nem mindegy, hogy erről az árucikkről is írjunk.

A süveg szakirodalmá nem túl gazdag, főleg a süvegek kinézetéről, viseléséről írtak. Ennél többet és látványosabbat mutat be számos kép és főként színes táblázatokon ábrázolt alakok, amelyeken süveg-fejfedő is látható.² A szövegekből, de még inkább a képekből és a színes táblázatokból következtetni lehet arra, hogy minden társadalmi rétegnek legalább a honfoglalás óta meglévő fejfedőjéről van szó, ami — főleg a XIV–XV. századtól kezdve — nem volt magyar békebeli sajátosság, hanem legalább is közép-európai viseletdarab. Magyar vonatkozásban a XVI–XVIII. századi süvegről a legtöbbet a nosztalgizáló Apor Péter ír a XVIII. század első felében.³ A franciás divat kezdetének idején visszasírja a főleg az előző század végéig divatozó, a társadalom felső rétegében használt süveget. Apor szerint „az nagyja az embereknek” (tehát főleg a fejedelmek és a hozzájuk közel álló udvaroncok) „medállyal”⁴ díszített, főleg „kolcsogtollas” süveget

1 *Pap Ferenc*: A kés forgalma a kolozsvári harmincadjegyzékekben (1599–1637). Kézirat. Megjelenés alatt a Történelmi Szemlében. I. jegyz.

2 Ilyen táblázatok időrendbe szedve vagy vidékenként különféle lexikonokban foglaltak, valamint *Nemes Mihály – Nagy Géza*: A magyar viseletek története. Bp., 1900. (a továbbiakban: *Nemes-Nagy*, 1900) közös művében.

3 *Apor Péter*: *Metamorphosis Transylvaniae*. Az általunk használt kiadás Bukarestben jelent meg 1978-ban (a továbbiakban: *Apor*).

4 A „medály” nemesfémből készült, zománccal és drágakövel ékített süvegdísz. Rendelgetése a süveghez illesztett tollakat tartani. Vö. *Dévényiné Kelemen Mária*: Magyar süvegre való medály. In: *Folia archaeologica* 13. (1964) 241. p. (a továbbiakban: *Dévényiné*, 1964). Buda-

viselt. A „közönséges főemberek” jóféle gyöngyből csinált bokkrétát tettek a hűvösebb vagy hideg időben, de nyáron is, főleg nyusztos süvegükre. Az ifjak — Apor a nemes ifjakra gondol — nyáron hasonló fekete süvegükre virágból való bokkrétát helyeztek.⁵ Apor részletesen leírja az idősebb s az ifjú nemesek süvegét. A süvegben forgó, kerecsen- vagy rárótoll volt. Sokan tettek faolajjal fehérített darutollat süvegükbe. A nemesek szolgái — írja Apor — süvegükbe sastollat helyeztek.⁶ A süveg anyaga a „nagy embereknél” selyem, a nemeseknél fekete bárnygyapjú volt. Az ifjak süvege az ún. pozsonyi, csákós süveg volt, amit gombon járó zsinórral rögzítettek.⁷ A süvegnek hasadéka volt, karimája is, az alsó részén. Az „urak és főrendek” nyáron kalapot is viseltek, persze, az akkor dívó kalapviseletnek megfelelően.⁸ A Nemes-Nagy-féle táblázatok az ún. kalapos és tollforgós süveg viseletét a XVII. század első felére is bemutatják.⁹ A Nemes-Nagy-munka szövege szerint a XVII. század végéig nem sokat változott ez a fejfedő, főleg ennek a századnak első felében hatott a viseletre a török és a tatáros lengyel hatás. Ezután, a század második felében kezd érvényesülni a német és francia minta, ami a következő évszázadban hangsúlyosabbá válik (Apor is emiatt bánkodik).¹⁰ Ugyanaz a munka említi a bársonyból készült cseh süveget.¹¹

A nők a XVI. század végén télen fekete vagy vörös bársonyból, nyáron zöld, vörös és más színű tafotából, atlaszból, selyemből készült süvegeket viseltek. Fejfedőjük egyik változata a főleg a XVII. század első felében viselt kalapos süveg volt.¹²

Domonkos Ottó¹³ újabb adatokkal gazdagítja a süveg irodalmát. Kimutatja, hogy forgalmával a XVI. század végétől foglalkoztak. A pozsonyi süveg Bethlen

pesten, a Néprajzi Múzeumban lévő darabot vizsgálja. Ennek méretei: hossza 102 mm, szélessége 71 mm. (uo. 243. p.). Valószínűleg a XVII. század utolsó harmadából származik (uo. 248–249. p.).

5 Apor 60. p.

6 Uo. 61. p.

7 Uo. 62–63. p. Ezt nevezi Nemes-Nagy „pozsonyi süvegnek”, csákós formáját (a süveg felső szárnya elállt a süvegtől) a kuruckorra keltezi. *Nemes-Nagy*, 1900. 157., 166. p.

8 Apor 63. p.

9 *Nemes-Nagy*, 1900. XXII. és XXIII. tábla.

10 *Nemes-Nagy*, 1900. 150–151. p.

11 Uo. 166. p.

12 *Nemes-Nagy*, 1900. 178. p.

13 *Domonkos Ottó*: A süvegviselés történetéhez. In: *Néprajzi Értesítő*, 44. (1962) 141–153. p. (a továbbiakban: *Domonkos*, 1962.).

Gábor 1627-es árszabályozásában is szerepel. Az árak különböznek egymástól, ennek oka — írja Domonkos — az áruk között levő minőségi különbség. A pozsonyi süveg hivatalos erdélyi ára 2 forint, az alábbvaló pozsonyi dupla süveg 1 forint 25 denár. Sokkal olcsóbb a pozsonyi köz süveg, csak 45 denár, míg az ún. féldupla süveg 32 denár s a közsüveg (feltehetően közemberek fejfedője) 20 denár darabja. A szállítás külföldről nagyobb mennyiségek esetében hordóban történik, mivel így a legegyszerűbb.¹⁴ Gyórfy István szerint a süvegyártás és -kereskedés fénykora a XVI–XVIII. század volt. Debrecenben az inastartó gazdák kötelesek voltak süveget is adni inasaiknak.¹⁵

Nemes-Nagy is,¹⁶ Domonkos is¹⁷ említi a süvegekkel egyidejű kalapot, ennek jellegzetessége az alul, köröskörül vagy elől kiálló perem.

A süveg és a kalap több fajta anyagból készült, de ezek között első helyen áll a nemez.¹⁸

Apor részletesen leírja főleg a XVII. századra jellemző süvegdivatot, a téli és nyári viseletet, megemlíti a színeket, a díszítést, de nem ír arról, hogy a nők is viseltek süveget. Ez más, újabb forrásokból világlik ki. Látszik Nemes-Nagy táblázatain, de benne foglaltatik Radvánszky Béla mindmáig használható alapvető művében,¹⁹ így ennek a XVII. század első felére vonatkozó anyagában is.²⁰ Szendrei János egyszínű képekkel gazdagon illusztrált munkájában,²¹ ennek a munkának szövegrészében is a nők süvegéről van szó, amely fekete bársony,

14 *Domonkos*, 1962. 145. p.

15 Uo. 143. p.

16 *Nemes-Nagy*, 1900. 158. p.

17 *Domonkos*, 1962. 146–149. p. Már a XV. század második felében is viseltek kalapot (uo. 133. p.).

18 Uo. 165. p. Más anyagok: a szörme (különböző állatoké), főleg a nőknél a bársony és a selyem, aztán a posztó és különféle vadak bőre (nyuszt, vadmacska, petymeg, róka, farkas). Bárányok gyapjúja volt a nemesek süvegének anyaga, s ebből készítették a halottak süvegét (*Apor* 62. p.). *Domonkos*, 1962. 141–142. p. nem jelöli meg a sopronkorpási halott feje alatt talált süveg anyagát, de szövegében benne van az is, hogy a süveg posztóból is készült.

19 *Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. Bp., 1879. (a továbbiakban: *Radvánszky*, 1879.).

20 Uo. II. köt. 114. p. (Thurzó Györgynek Thurzó Zsuzsánna részére végzett vásárlásai között ezt is megemlíti végrendeletében), 214. p. (Thurzó Mária 1608-ból származó hozományának darabjai), 257. p. (1631-ben Balassa Lászlóné hozományában található süvegek), stb.

21 *Szendrei János: A magyar viselet történeti fejlődése*. Bp., 1905 (a továbbiakban: *Szendrei*, 1905): 72. p.

télen kívül nyusztal és belül petymettel bélelt díszes fejfedő volt,²² a XVI. század végén és a XVII. század elején is.

Szendrei megemlíti, hogy a parasztok süvege fekete báránybőrből készült.²³ Rajta kívül a szakirodalom nem ír parasztsüvegről, így itt következő okleveles levéltári anyagunk marad a süvegkészítés, -viselet, -kereskedelem eddig ismert legrészletesebb forrása, hiszen ez minden valószínűség szerint a parasztok viselte süvegekre is vonatkozik.

A kolozsvári, 1599 és 1637 között összeállított harmincadjegyzékekről van szó.²⁴ Ezek vámjegyzékek, a kolozsvári vámhivatalban készültek, minden egyes behozott és kivitt áru után itt körülbelül 1:30 százalékat kellett fizetniök a jelentkezőknek. Az 1599 és 1637 közötti időszak máig megmaradt harmincadjegyzékeinek körülményeiről a Kh tájékoztató. Ismertetjük a hiányzó éveket s a meglévőket levéltári jelzetét.²⁵

A harmincadhivatalban megvámolt áruk között a süveg előkelő helyen van, a harmadik áru a több mint 90-ből. Az árubehozatal és a sokkal kisebb árukivitel általunk újra átszámolt vámösszege 8978 forint és 52 ½ denár.²⁶

Sajnos, nagy hiányosságunk, hogy nem ismerjük pontosan a süvegfajták mibenlétét, ebben a szakirodalom sem segít. Így aztán — feltételezéseken kívül — csak azt állíthatjuk össze összecszerű sorrendben (vámösszeg és kereskedelmi ár), hogy milyen süvegfajtákat hoztak be ill. vittek ki a városból a Kolozsváron megvámolt kereskedők.

22 Uo. 18. p.

23 Uo. 60. p.

24 Kolozsvári harmincadjegyzékek (1599–1637). Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közre-
adja Pap Ferenc. Bukarest-Kolozsvár, 2000. (a továbbiakban: Kh).

25 Kh 5–6. p.

26 A kolozsvári harmincadjegyzékek kiadásában ennél kevesebb szerepel, de a jelen számítás során a számokhoz hozzáadtuk a többször feltüntetett aprólékárú teljes összegét is, márpedig az aprólék (mindenféle áru kis mennyiségben) persze nem csak süveget tartalmaz. A süveg helye nem változik, a hozzáadott — pontatlan — összeg a kereskedelmi áron is módosít. A süvegkivitel vámösszege és kereskedelmi árának összege az „aprólék” nélkül pontosan megegyezik a forráskiadásban jelölt összeggel. Ld. Kh 663., 665., 667. p.

1. táblázat. A Kolozsváron megvámolt süvegbehozatal

Sorszám	Fajta	Vámösszeg	Kereskedelmi ár
1.	Pozsonyi süveg	2292,68 $\frac{1}{2}+x$ ²⁷	687785 $\frac{1}{2}$
2.	Iglai süveg	1436,17 $\frac{1}{2}+x$	430852 $\frac{1}{2}$
3.	Dupla süveg	1328,50	398550
4.	Pozsonyi köz süveg	336,46 $\frac{1}{2}$	100939 $\frac{1}{2}$
5.	Köz süveg	329,07 $\frac{1}{2}$	98722 $\frac{1}{2}$
6.	Fodor süveg	171,16	51348
7.	Süveg	139,77	41931
8.	Kalapos süveg, köz kalapos süveg, apró kalapos süveg	133,18	39954
9.	Polgár süveg	131,96	39588
10.	Morvai süveg, köz morvai süveg	61,30	18390
11.	Öreg iglai süveg	61,00	18300
12.	Pozsonyi dupla süveg	40,75	12225
13.	Eperjesi süveg, eperjesi dupla süveg	25,29	7587
14.	Apró iglai süveg	18,00	5400
15.	Bártfai süveg, bártfai dupla süveg, bártfai köz süveg	13,46	4038
16.	Öregféle süveg, öreg süveg	10,00	3000
17.	Cseh süveg	7,96 $\frac{1}{2}$	2389 $\frac{1}{2}$
18.	Bélelt süveg	7,79	2337
19.	Öreg pozsonyi süveg	5,50	1650
20.	Apró süveg	5,28 $\frac{1}{2}$	1585 $\frac{1}{2}$
21.	Fodor pozsonyi süveg	3,07	921
22.	Köz dupla süveg	2,80	840
23.	Jobbféle süveg	1,70	510
24.	Apró pozsonyi süveg	1,50	450
25.	Dupla fodor süveg	1,50	450
26.	Krakkói bélelt süveg	1,01	303
27.	Fél dupla süveg	1,00	300
28.	Köz fodor süveg	1,00	300
29.	Metszett süveg	0,81	243

27 Az x jelentése az aprólékból a süvegre eső rész; tulajdonképpen nagyon kevés, mert az aprólékban a süveg értékét jelzi, ez pedig általában kevés. Alább írunk erről is.

30.	Fodor paraszt süveg	0,6[5]	195
31.	Közép süveg	0,56	168
32.	Pozsonyi polgár süveg	0,50	150

2. táblázat. A Kolozsváron megvámolt süvegkivitel

Sorszám	Fajta	Vámösszeg (f,d)	Kereskedelmi ár (f,d)
1.	Iglai süveg	83,50	25.050
2.	Pozsonyi süveg	30,58	9.174
3.	Szalmasüveg	0,36	108

Ha a Kh-ban átnézzük a süveg kolozsvári kereskedelmi forgalmát, több tényre leszünk figyelmesek. Először is a behozatal hullámszámai tűnnek fel. Azt vesszük észre, hogy a XVI. század végéhez képest a XVII. század első két évtizedében megcsappan, majd teljesen eltűnik a pozsonyi és iglai süveg forgalma. Nem tekinthetjük kivételnek azt sem, hogy 1630-ban néhány tétel igen csekély vámösszegű pozsonyi süveget hoznak be, miután ez a behozatal már egyszer 1619-ben megszűnt (igen sajnálatos az 1624 és 1629 között készült harmincadbejegyzések teljes hiánya, így e tekintetben a süveget illetően csak feltételezésekre vagyunk utalva).²⁸ Ugyancsak a 10-es évek közepéig vámolják az ún. *fodor pozsonyi süveget*, ami valószínűleg egyvelege a fodor és a jobban behasított pozsonyi süvegnek.²⁹ Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy a 30-as években is, egészen 1637-ig vámolják Kolozsváron a pozsonyi süveg bizonyos alfajait, így a pozsonyi dupla süveget (1630-ban és 1635-ben), a pozsonyi polgár süveget (1632-ben), a valószínűleg gyermekeknek való apró pozsonyi süveget (1635-ben) és az öreg (tkp. nagy) pozsonyi süveget (1630-ban).

-
- 28 A süvegforgalomra vonatkozóan nem hozhatott érdemlegeset Goldner Gáborral és Kása Zoltánnal közösen írt tanulmányunk sem, hiszen az főleg a Bethlen Gábor-időszak Kolozsváron hiányzó éveinek harmincadösszegére vonatkozott, nem pedig a behozott áruajtákra. *L. Francisc Pap-Gavrilă Goldner-Zoltán Kása: Taxa vamală tricesimală și frecvența transporturilor la oficiul vamal din Cluj (1599–1637). Existent și întregiri.* In Acta Musei Napocensis (a továbbiakban: ActaMN) 34. (1997) nr. 2. 165–182. p.
- 29 Úgy tűnik, a XVIII. század elején, főleg II. Rákóczi Ferenc felkelésekor, a pozsonyi süvegből fejlődött ki a csákós süveg s aztán a csákó. A csákós süvegre ld. *Nemes-Nagy, 1900. 157., 166. p.* Kiemelik a pozsonyi süveggel való rokonságát. Úgy látszik, a XVIII. században a csákós süveg nem csak katonai, hanem hétköznapi viselet is volt. Ld. *Győrffy István: A nagykun viselet a XVIII. században.* In: Ethnographia 48. (1937) 122. p.

Az iglai süveg és változatai vámolásával azonban 1618 után nem találkozunk Kolozsváron.

Még előbb, 1610-ben elvétve, a tízes években kis mennyiségben s aztán a 30-as évektől kezdve egészen 1637-ig (az utolsó megmaradt bejegyzések keltezéséig) nagy mennyiségben és tekintélyes vámösszegben találkozunk a dupla süveggel. Úgy tűnik, hogy a 30-as években ez a fejfedő egyre keresettebb lett. Feltételezzük, hogy e keresettség oka a melegebb viselet lehetett. A divat fejlődésén kívül a kényelem, az egyre célszerűbb fejfedés is hozzájárulhatott ennek a süvegnek az elterjedéséhez.

A fodor süveget és különféle változatait (fodor pozsonyi, fodor paraszt, köz fodor, dupla fodor) a XVII. század elejétől kezdve vámolják Kolozsváron, közepes mennyiségben és harmincadösszeggel, folytatólag 1630-ig, de kis mennyiségben megjelenik 1635-ben is. Úgy tűnik, a XVI. század végén és a XVII. század elején ez inkább női fejfedő volt.³⁰

A morvai [„murvai”] süveg és változatai (a morvai apró, a morvai köz), valamint a bártfai süveg és változatai (a bártfai köz, a bártfai dupla) csak a XVI. század végén (1599-ben) és a következő évszázad első két évtizedében jelennek meg vámolt áruként a kolozsvári harmincadhivatalban. Jellemző, hogy a morvai és a bártfai süveget is gyakran hozzák máshonnan, mint Bécsből, éspedig (különösen a bártfait) sokszor „Lengyelországból”, vagy Krakkóból, de Eperjesről, Bártfáról is. Nemcsak Bécs, hanem Lengyelország és a különböző „megállók” is — úgy látszik — olyan kereskedőtársakat kínáltak, akik a kolozsvári kereskedők számára előszeretettel tároltak árut és adták tovább. De erről bővebben lejjebb.

A süvegfajták sorában a végére hagyunk két olyan fejfedőt, amely, úgy látszik, jellemző volt e kor Kolozsvárjára és minden bizonnyal egész Erdélyre. E két fajta mindketteje végigkíséri a harmincadhivatal működését, mindkettejük megtalálható a 30-as években is. A kalapos süvegről és a polgársüvegről van szó. Mindkettő viszonylag előkelő helyet foglal el vámértékben a megvámolt süvegfajták között: a nyolcadik, illetve a kilencedik helyet (lásd első táblázatunkat). A kettő közül a szakirodalom többet ír a kalapos süvegről.

A kalapos süveg (a kalap őse, s később, mondhatni, rokona) már a honfoglalás korában is divott. A süvegtől eltérően, a fekete báránygyapjúból vagy fekete

30 Erre vall az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár IV. kötetének (Bp., – Bukarest, 1984.) 150. oldalán szereplő említés is. Utal ilyesmire Apor is, amikor arról ír, hogy „az nagyúri asszonyok” fejükön „kozaksüvegek”(et viseltek), „kinek nyusztos, kinek nyestes” (bár nem teljesen világos, hogy ez a viselet a nőkre is, nem csupán a férfiakra vonatkozott.) Ld. Apor 57. p. A szövegösszefüggés mindenesetre azt sugallja, hogy itt is női viseletről ír.

selyemből készült kalapos süveg (teteje kupola- vagy hengeralakú) karimája oldalt volt felhasítva, pereme elől vagy köröskörül kiállt.³¹ Így jobban védte a főt a naptól, az esőtől.³² A kalapos süveget a nők is viselték.³³ A kalapos süveghez és a kalaphoz is (eleinte) kiféherített darutollakat tűztek,³⁴ kevésbé tehetősek emberek más madarak tollát.

A kereskedők már korábban is árusítottak süveget, kalapos süveget, kalapot. A váradai Garai Demeter, vagy Vas Antal és mások tekintélyes mennyiségű fejfedőt vásároltak Bécsben és hoztak magukkal, a budai Thököly Sebestyént a XVI. század második felében, a kolozsvári Schmelzer Lőrincet 1603-ban vámolták többek között süveggel.³⁵ A példákat folytathatnánk.

A Kolozsváron megvámolt kereskedők mindnégy évtizedben harmincadvámot fizetnek behozott kalapos süvegükért. Ez a tény beszédesen mutatja az erdélyi vásárlók meg nem csappant érdeklődését ennek az árunak megvásárlásáért, a télen is, nyáron is oly hasznos kalapos süveg birtoklásáért és viseléséért. A legnagyobb kalapos süveg-forgalmat 1618-ban és 1635-ben jegyzik fel. Érdekes, hogy a süvegek közül ez az egyetlen fajta, amely „aprólék”-ban, vagy „mindenféle aprólék”-ban is érkezik Kolozsvárra (tehát többfajta árut kisebb mennyiségben magában foglaló szállítmányban). Úgy látszik, a kalapos süveget könnyebb volt becsomagolni, mint másfajta süveget, így jobban elfért az aprólékszállítmányokban.

A másik süvegfajta, amire felhívnánk a figyelmet, az 1599-ben és a XVII. század harmincas éveiben megvámolt polgársüveg. Elnevezéséből azt következtethetjük — sajnos, leírása a fellelt szakirodalomból hiányzik —, hogy kimondottan városlakóknak szánták, amint az a harmincadbejegyzésekből kitűnik. A XVII. század harmincas éveiben, főleg 1632-ben és 1634-ben hoznak be ebből nagyobb mennyiségeket Kolozsvárra.³⁶ Behozataluk időben megegyezik

31 *Nemes-Nagy*, 1900. 157., 165. p. Az utóbbi jellegzetesség főleg a kalapos süvegből kialakult kalap sajátja volt.

32 *Szendrei*, 1905. 49. p.

33 *Nemes-Nagy*, 1900. 178. p.

34 A szürke darutoll kiféherítését ld. *Apor* 61. p. Zmeskáll Jób síremlékének képén három fehér darutollal díszített kalap látható az alak fején. Ld. *Szendrei*, 1905. 72. p.

35 Ld. *Gecsényi Lajos*: Kelet-magyarországi kereskedők a nyugati távolsági kereskedelemben 1546-ban. In: *Uő*: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Győr, 2008. 234–235. p.; *Uő*: Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században (Thököly Sebestyén felemelkedésének hátteréhez). Uo. 354–355. p.; *Uő*: Bécs és Magyarország kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a 16–17. század fordulóján. Uo. 279–281. p.

36 Kh 395., 396., 398., 400., 402., 407., 457., 459. p. stb.

a dupla süveg nagy mennyiségű behozatalával, s ebből azt következtethetjük, hogy a gyakorlatiasságnak és a városi ízlés változásának megfelelően elterjedtek a városlakók körében.³⁷ Úgy látszik, Kolozsváron (valószínűleg egész Erdélyben) a város fejlődése ennek a fejfedőnek a viselését már a XVI. század végén időszerűvé tette, de a XVII. század első harmadában már városon megszokottá vált a polgársüveg viselése. Érthető, hogy a kereskedők kaptak ezen az alkalmon.

Néhány szót a csekély mennyiségben behozott cseh süvegről. 1599-ben, 1632-ben és 1635-ben van erre feljegyzés. A gyöngypártás, fekete bársonyból készült fejfedőt inkább nők viselték. Kis mennyiségük ellenére úgy látszik, a harmincas években ezeknek is keletjük volt a nemes nők körében.³⁸

A süvegkivitelben az 1602-ben ismeretlen helyre kivitt elég nagy mennyiségű iglai süvegen, az ugyanakkor kivitt kisebb mennyiségű pozsonyi süvegen és az ugyanazon évben kivitt aránylag nagy mennyiségű süvegen (annak az évnek a tisztségviselői nem jelölték meg a célpontot) kívül csak az 1630-ban, 1634-ben és 1636-ban „Magyarországra” és Váradra (ami országbeosztásban akkor szintén Magyarországra esett) kivitt szalmasüveget vámolják meg.

A szalmasüveget Igmándy szerint Itáliát járt katonák honosították meg a XVIII. század közepén. Íme, a kolozsvári harmincadkönyvek jóvoltából most megtudjuk, hogy ilyesmit Erdélyben is gyártottak és forgalmaztak még az előző évszázad első felének harmincas éveiben (valószínűleg nem véletlenül, hiszen kivitelük is feltehetően haszonnal járt). Mindenesetre, a szalmasüveg és általában a süveg kivitele sokkal szerényebb volt, mint ennek az árunak a behozatala.

De ha már a süvegbehozatról van — ismét — szó, hadd említsük meg, hogy a behozatali szállítmányok között vámilletékben és a szállítmányok számában magasan vezet a pozsonyi süveg (úgy látszik, a vásárlók ezt igényelték elsősorban), a maga 240 szállítmányával. Követi, igaz, főleg a harmincas években, a 337 szállítmány dupla süveg, aztán a 144 szállítmányban hozott köz süveg (ez mondhatni egyenlően oszlik meg a tizes és a harmincas évek között), s csak ezután jön az iglai süveg 78 szállítmánya, melynek majdnem háromnegyed része 1599-re esik. Körülbelül ugyanolyan mennyiségű — 83 esetre rúg — a fodor süveg teljes időszakunkra terjedő áruszállítmánya, s csak ezután jön a pozsonyi köz süveg (tehát valószínűleg a „csákósan” behajlított fejfedő akkor nem oly értékes terméke) szintén időszakunk végéig terjedő 45 szállítmánya. Meg kell említenünk, hogy ugyanezt a teljes időszakot öleli fel az ún. kalapos süveg, a

37 Szendrei említi, hogy 1606-ban, Dilich krónikájában a polgárkalapot (tehát nem süveget) állatbőrrel bélelve és prémezve nyáron is viselték (*Szendrei*, 1905. 18. p.).

38 *Nemes-Nagy*, 1900. 184. p. Kh 425., 480., 493. p. stb.

maga 60 szállítmányával, míg a polgársüveget 30 szállítmánnyal vámolják, a legtöbbet 1632-ben. Darabszámban is a pozsonyi süveg vezet, méghozzá magasan: 411.027 darabban. Csak ezután jön az iglai süveg, 255.603 darab behozott áruval, s utána a 94.138 darab dupla süveget tartalmazó szállítmányok. A behozott és taksált köz süveg végig jelenlevő darabjai fölmennek 58.214-re, ezt valószínűleg olcsóbban adták el az igénytelenebb vásárlóknak, esetleg földesurak vették meg jobbágyparasztjaik részére. A néhány esetben együtt hozott iglai és pozsonyi süveg száma 31.432-re megy föl. A kalapos süveg esetében nehezebb megállapítani a darabszámot, mivel „tuczin”-ban (tucatban) és pénzben számolnak, sokszor az „aprólék” tartalmában vannak, s így egy vámösszeggel illetik ezt az árut is. Polgársüveget 10.672-öt vámolnak. A többi süvegfajta kisebb számban kerül a hivatalba.

Honnan hozták, hová vitték a süveget? A behozatalban itt is — mint más Kolozsváron vámolt árunál — magasan vezet Bécs, a maga 4269 forint és 84 denár+x vámösszegével. Jócskán lemaradva (itt még egyszer megemlítjük, hogy 1602-ben teljesen hiányzik a bevásárlás helyének megjelölése, s más években is gyakran elmulasztják ezt a számunkra fontos adatot) következnek a be nem jelölt, vagy akkoriban magától értetődő („onnan küül”, stb.) bejegyzések. Következik Eperjes, 717,22 ½ vámösszeg megjelölésével, majd „Magyarország” — a bevásárlási hely pontos megjelölése nélkül — (117,33 ½), Krakkó (86,95 ½) és Pozsony (73,80). Bécs, mint vásárlás helye, jelen van az egész időszakban, „Magyarország” a tízes és harmincas években, de Eperjes majdnem kizárólag a harmincas években. Úgy tűnik, sok kereskedő azt tartotta gazdaságosabbnak, ha áruját eperjesi társaktól veszi, s így nem utazik Bécsig, ami költségesebb lett volna.

Így jutottunk el az áruszállító kereskedőkhöz. Elejétől fogva le kell szögeznünk, hogy ezen a téren is észrevehető az árufajtára való szakosodás hiánya. A tehetősebb kereskedők nagyobb vámösszegben harmincadolt süveget hoznak be vagy visznek ki, de általános az, hogy kisebb összegeket vámolnak. Kivételek, persze, vannak. Kálmáncsehi István deák 1599 áprilisában 75 forintra taksált süveget hozott be.³⁹ A korábban is kereskedő, német származású Kaspar (Gaspar) Masswandert ugyanaznap több mint 53 forinttal harmincadolják behozott süvegéért.⁴⁰

Tótházi Szöcs Mihály pozsonyi és iglai süveget is hozat.⁴¹ Bodoni Mihály, aki rendszeresen járt Bécsbe, ugyanazon év novemberében hoz pozsonyi és iglai

39 1599. április 16-án. Kh 109. p.

40 Ugyanaznap, Kh ugyanaz az oldal.

41 8. XIV. 43., Kh 117. p. 1599. szeptember 9-i szállítmány.

süveget is, majdnem 300 forint harmincadot fizet érte⁴². Később is tekintélyes vámösszegekkel találkozunk: pl. 1602-ben, Szaniszló János iglai süvegeinél.⁴³ A jómódú és többször városi tisztséget viselt Vicei Máté már 1610-ben hoz, illetve hozat süveget Bécsből.⁴⁴ Ugyanonnan hoznak fejfedőt a Stencelek, a Filstichek,⁴⁵ még 1612-ben, s aztán később is kitűnik szállítmányai gyakoriságával s a vámértékkel Csanádi Antal, valamint családja más tagjai.⁴⁶ Krajcár András is gyakran szerepel a vámjegyzékekben.⁴⁷ A Váradról jött Várad Miklós és már kolozsvári, hasonló nevű fia is gyakran hoznak süveget.⁴⁸ A példákat folytathatnánk más jómódú kolozsvári kereskedő polgárokkal, akik különféle áru mellett süveget is hoznak a városba. Mindezeknek bizonyára megvoltak a különböző városokban élő kereskedőtársaik, akik már számítottak rájuk, s ők is számítottak kolozsvári és erdélyi vásárlóikra.

Árdrágulás, árváltozások

Árdrágulás, árváltozások a süveg árát is érintették. Ezt részben maguk a bejegyzések tudatják velünk, részben a harmincadösszeg változásából olvashatjuk ki világosan. Például a pozsonyi süveg ára, mint ahogy ezt közlik is, 1599-ben

42 8. XIV. 43., Kh 121. p. 1599. november 13-án harmincadolják.

43 9. XXXV. 23., Kh 132. p. 11 hordó iglai süvegért 67 forint harmincadot fizet.

44 12 b.VII. 784., Kh 143. p., 12 b.VII. 801., Kh 148. 1610 május 26-án ő maga hoz süveget Bécsből, augusztus 23-án neki hoznak, valószínűleg ugyanonnan. Az „uram” jelző szerint abban az évben tisztségviselő is volt. Különbben még abban az évben többször hoz (hozat) fejfedőt Bécsből. Vicei Mátéra ld. főleg *Kiss András: Egy XVII. századi kolozsvári irodalompartoló polgár*. In: *Uő: Források és értelmezések*. Bukarest, 1994. 189-194. p. *Francisc Pap: Comercianții în viața obștească a Clujului* (sec. XVI–XVII). In: *ActaMN*, 32. (1995) nr. 2. (a továbbiakban: *Pap*, 1995) 103–104. p.

45 *Pap*, 1995. 104–105. p.

46 Uo. 106. p.

47 Pl. 12b. VII. 8, Kh 157. p. (1611. április 18-án), vagy 13 a. XVI. 36., Kh 193. p. (1613. május 14-én).

48 Pl. 13a. VI. 10., Kh 166. p. (1612. március 6-án, valószínűleg még az apa), 19. VII. 59., Kh 426. p. (1632. december 24-én), 20. VI. 27., Kh 531. p. (1636. november 11-én, már valószínűleg a fia). Ld. részletesebben *Pap Ferenc: Kolozsvári kereskedő és unokája, az erdélyi kancellár*. In: *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk.: Kiss András - Kovács Kiss Gyöngy - Pozsony Ferenc. Kolozsvár, 2003. 455–459. p.

félannyi volt, mint 1613-ban és 1630-ban.⁴⁹ Vagy: 1622-ben 200 darab fodor süvegért 2 forint harmincadot fizettek, 1635-ben ugyanolyan mennyiség 3 forint harmincadot ért. A köz süveg ára is megnőtt: 1612-ben 53 darab süvegért 26 ½ denár harmincadot fizettek,⁵⁰ míg 1632-ben 340 darabért 2 forint és 25 denár vámot fizetett a kereskedő.⁵¹ 1614-ben részlegesen és rövid időre megnő egyes süvegfajták ára. Ez alkalmasint annak a gazdaságtörténeti és közgazdasági jelenségnek tulajdonítható, amit Buza János az első európai inflációnak nevez,⁵² de ami szerintünk az első európai *polgári kori* infláció.⁵³ Nem változik azonban — s ez érdekes és rendhagyó — a korábban és 1632-ben behozott dupla⁵⁴ és polgársüveg⁵⁵ harmincadja. A változás itt 1633-ban tűnik fel, amikor a dupla és a polgársüveg harmincadja megnövekszik.⁵⁶ Ez a tényállás megegyezik azzal, amit a Kh-ban közzöltünk és táblázatokkal is alátámasztottunk: Kolozsváron ezekben az években növekszik a harmincadvám mindenféle áruért taksált összege: mind a Bécsből, mind a Felvidékről (a mai Szlovákiából), mind a szomszédos

-
- 49 1599-es bejegyzés szerint 100 darab pozsonyi süveg 50 denárba került, míg 1613-ban ugyanazért az áruért magasabb harmincadot vesznek. Ld. 8. XIV. 2., Kh 105. (1599-es bejegyzés), 13a. XXIII. 7., Kh 199. p. (1613-as bejegyzés), 18b. IV. 36., Kh 372. p. (1630. júliusi vámbejegyzés).
- 50 13a. VI. 12., Kh 167. p. (1612. március 20-án bemutatott szállítmány).
- 51 19.VII.33., Kh 412 (1632. augusztus 6-án hozták a szállítmányt).
- 52 *Buza János*: Az első európai infláció és magyarországi hatása (1618–1628). In: *Aula. Társadalom és Gazdaság* 13. (1991) 1. sz., 88–104. p.
- 53 *Pap Ferenc*: Ön és réz a kolozsvári külkereskedelemben (1599–1637). In: Erdélyi Múzeum 60. (2008) 1–2., 37. jegyzet, amelyben utalunk arra, hogy a Buza által tárgyalt infláció nem választható el a már megkezdődött társadalmi átalakulástól: a tőzsde megszületésétől (ld. *Fernand Braudel*: Les jeux de l'échange. Paris, 1979. 78–80. p.), sőt, áremelkedés tekintetében az ún. „Kipper- und Wipper“-kortól sem (ld. *Stanislas Hoszowski*: L'Europe centrale devant la révolution des prix XVIe et XVIIe siècles. In: *AESC*, 3. (1961) mai-juin, 441–456. p.).
- 54 150 darab 1610-ben hozott dupla süvegért 1 forint és 50 denár harmincadot fizetnek (12 b. VII. 778., Kh 141., 1610. április 26-án), 1632-ben Magyarországról behozott 1000 darab áru 15 forint harmincadot ér.
- 55 1599-ben 1 forint harmincadot fizetnek 100 darab polgársüvegért (8. XIV. 40., Kh 120., november 11-én Hans Balk hozza Bécsből). 1632-ben 300 darab 3 forint harmincadot ér (19. VII. 1., Kh 395. január 14-én bemutatott áru).
- 56 50 darab dupla süvegért 75 denár harmincadot fizetnek (19. VII. 105., Kh 453., október 26-án hozott áru). Ugyanabban az évben, valamivel korábban (szeptember 13-án), 250 darab polgársüvegért 3 forint és 75 denárt jegyeznek be. Az arány megmarad 1634-ben is: 100 darab polgársüveg 1 forint és 50 denár harmincadvámot ér (19. XI. 7., Kh 457., ez év február 11-én Jenei István Eperjésről hozott szállítmányában).

Magyarországról hozott szállítmányokat áruként magasabb vámösszeggel harmincadolják.⁵⁷

Az árhullámlás. A tallér és a forint-denár viszonya

A tallér árfolyamáról többször írtak. Főleg Horváth Tibor Antal és Buza János erre vonatkozó tanulmányai foglalkoznak ezzel az érdekes és távolról sem egyöntetű kérdéssel. Buza János érdeklődését a rendelkezésére álló levéltári anyag alapján főként a XVII. század második felének a török uralom alatti magyar területeken észlelhető hullámlásai, tulajdonképpen az árfolyam növekedése kötötte le.⁵⁸

Fontosak e kérdésben Huszár Lajos kutatásai és tanulmányai.⁵⁹ Adataink abban különböznek a felsoroltaktól, hogy a kolozsvári harmincadösszeg lehetőséget ad a süveg árának, valamint a tallér és a forint-denár viszonyának pontos bemérésére, kettős — igen számottevő — megszorítással: 1) nem tudjuk, csak feltételezzük, hogy a süveg vásárlási ára az ún. „Reichstaler”, s számításainkban ennek a pénznek az árfolyamát vesszük alapul; 2) a harmincadösszeg — a vám — minőségi különbségeket vesz tekintetbe, s ezzel magyarázhatók — szerintünk — az észlelt differenciák. Ezek után, a tévedések minél nagyobb kiküszöbölése végett, lássunk először is néhány esetet.

Mindenekelőtt a süveg behozataláért vett harmincadvám esetében le kell szögeznünk, hogy az 1614 kezdete és az 1614 november elejéig terjedő időszak kivételével⁶⁰ a pozsonyi, iglai süveget, a pozsonyi köz süveget és a köz süveget

57 Vö. a Kh 74–77. oldalain közölt táblázatokkal és a 78. oldalon leírtakkal.

58 A szerző, adatai alapján, elsősorban jól körülhatárolt időszakra (a XVII. század hatvanas éveitől kezdődően), ugyancsak körülhatárolt területre (Magyarország török uralom alatti része) és meghatározott tevékenységi körre (adózás) hivatkozik. Ld. *Buza János*: A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században. In: *Történelmi Szemle* 20. (1977) 75–106. p. (A továbbiakban: *Buza*, 1977.)

59 *Huszár Lajos*: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. Budapest, 1975. (Corpus Nummorum Hungariae. Magyar Egyetemes Éremtár. III.) (A továbbiakban: CNH.), a tallérről főleg 24–29. p.; *Huszár Lajos*: Pénzforgalom és pénzügyviszonyok Sopronban. In: *Dányi Dezső – Zimányi Vera*: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Bp., 1989., különösen 48–55. p. (A továbbiakban: *Huszár*; Pénzforgalom ill. *Dányi–Zimányi*, 1989.)

60 Ez időszakra első ilyen harmincadbejegyzése a Kh 199. oldalán olvasható: 1613. december 25-én Miklós deák, Gáspár deákné fia többek között 2400 darab pozsonyi süveget hoz Bécsből, s ezért 24,00 forint harmincadot fizet. Az utolsó ilyen szerű bejegyzés azt közli, hogy ugyanazon év november elsején ifjú Fenesi Mihálynak kérdéses helyről (de valószínűleg ugyancsak

1630-ig 100 darabot 50 denárral vámolnak Kolozsváron. Az árhullámlás inkább érezhető a fodor, dupla, cseh, polgár- és kalapos süveg esetében. A fodor süveg darabja 1602-ben 0,005 forint harmincadvámot ért,⁶¹ 1615-ben darabjáért 0,02 forint harmincadvámot fizettek,⁶² 1622-ben 0,01 forintot, 1635-ben 0,01 ½ (vagy 0,015) forintot írtak be⁶³. A dupla süveg darabja 1613-ban 0,01 forint harmincadot ért⁶⁴, 1615-ben 0,02 forintot,⁶⁵ 1621-ben 0,01 forintot,⁶⁶ 1632-ben 0,015 forintot.⁶⁷ A cseh süveg vásárlási ára és darabja 1599-ben 0,09 forint vámot követelt meg,⁶⁸ aztán — hosszú szünet után — tulajdonképpen 0,32 forintot,⁶⁹ majd 1635-ben minőségétől függően 0,9 forintot, 0,73 forintot és 1,21 ½ forintot.⁷⁰

Változást — áremelkedést — észlelünk a polgársüveg esetében is. 1599-ben még 0,01 forinttal harmincadolják darabját,⁷¹ hosszú szünet után 1632-ben gyakorlatilag 0,015 harmincadot vesznek darabjáért,⁷² s a vámösszeg nem változik 1634-ben sem.⁷³ Lényegében azonos a helyzet a régóta divatban volt, de a XVII. század első évtizedeinek harmincas éveiben gyakran aprólék részeként hozott kalapos süveggel is. 1602-ben egy darabért 0,03 forint vámot fizettettek,⁷⁴ 1611-

Bécsből) hozott 200 darab pozsonyi süvegét 2,00 forinttal harmincadolták (l. Kh 217.). Tehát kizárólag az 1614-es évről van szó.

61 Kh 123.

62 Kh 221.

63 Kh 505.

64 Kh. 192.

65 Kh 230.

66 Kh 318. Ugyanannyit fizetnek a féldupla süveg darabjáért, Kh 319.

67 Kh 414. Ez az összeg megmarad 1633-ban, 1634-ben és 1635-ben is. Kh 453., 457., 495.

68 Kh 118. Krakóból hozta Filstich Péter 1599. október 11-én.

69 Kh 425. Tulajdonképpen 0,3233333 forint.

70 Kh 493., 503., 504. Bécsből hozták mindhárom szállítmányt.

71 Pl. Kh 119.: 1599. október 24-én, Bécsből hozott áruért.

72 Kh 407: Eperjesről behozott 498 polgársüveget 6,47 forint összeggel harmincadolnak, de ugyanazon nap, 1632. június 12-én, valamint a következő nap ugyancsak Eperjesről hozott 250 darabját 3,75 forinttal vámolják, tehát darabját 0,015 forinttal illetik (Kh, azonos oldal).

73 Kh 460.: 1634. április 12-én Horváth Pétertől Magyarországról behozott 100 darab polgársüvegért 1,50 forint vámot vesznek, tehát egy darab 0,015 harmincadba került.

74 Kh 128.: július 7-én Kálmándi János és Tompe (Tömpe?) János szállítmányában (ismeretlen helyről, de valószínűleg Bécsből).

ben 0,055 forintot,⁷⁵ 1617-ben 0,025 forintot vettek vámként darabjáért.⁷⁶ Stencil János Bécsből 1618 július 16-án egy tucat 12 forint ára kalapos süveget hozott, ezért 0,36 forinttal vámolták meg.⁷⁷ 1634-ben 11 tallér ára egy tucat süvegért Gyulai Ferenc deák 0,89 forint vámot fizetett, tehát darabjáért kb. 0,075 forint vámot vettek.⁷⁸ Ez feltehetően sajátos minőségű áru volt, ugyanis a 7 tallérért vásárolt egy tucat apró (tehát gyermekek fejére való) kalapos süvegért Szilágyi Gergely deák 0,57 forint harmincadot fizetett.⁷⁹ Végül 10 tallérba kerülő egy tucat kalapos süveget 0,81 forintban vámoltak 1636-ban.⁸⁰

A kolozsvári süvegkivitel sokkal korlátozottabb, mint a behozatal. Az 1602-ben kivitt iglai és pozsonyi süveg, valamint „süveg” (pontosabb meghatározás nélkül) célpontját nem tudhatjuk, ez nincs feltüntetve.

Mindenesetre, az iglai süveg taksálása kb. ötször túlhaladja a pozsonyi süvegért fizetett vámösszeget, a „süvegért” pedig az iglai süvegnél sokkal kisebb összeget fizettek.⁸¹ A harmincas években találkozunk újra kivitt süveggel, de ez csak a „Magyarországra” és Váradra kivitt szalmasüveg.⁸² Az egész szalmasüvegkivitel vámösszege 0,79 forint. A kolozsvári harmincadjegyzékek bejegyzései tehát megghiúsítják azt a hiedelmet, hogy a szalmakalap viselését a XVIII. század közepén honosították meg Erdélyben (a szöveg szerint a hajdúságban) Olaszországot (Itáliát) járt katonák.⁸³ Ezek szerint a XVII. század harmincas éveiben Erdélyben ismert és forgalmazott volt a szalmakalap.

Visszatérve a kalapos süveg harmincas években való forgalmához, ekkor a polgársüveg egyes szállítmányaival egyidőben a kalapos süveget tallérban vásárolták külföldön a kolozsvári kereskedők.

75 Kh 160.: Miklós deák, Gáspár deákné fia Bécsből hozott szállítmányában.

76 Kh 274.: Budai Mihály Krajcár András „uram” (tehát ez évben tisztségviselő) számára 1617. június 22-én Bécsből hozott 20,00 forint ára két tucat kalapos süveget, amelyért 0,60 forint harmincadvámot vettek.

77 Kh 297.: 1618. július 16-án vámolták ugyancsak ennyivel Cornelius Pilgramot, 12 forint ára süveg behozataláért.

78 Kh 473.: pontosan 0,0741666 forintot.

79 Kh 485.: 1635. április 14-i szállítmány, Bécsből.

80 Kh 513.: 1636. március 15-én Gyulai Ferenc deák Bécsből hozott szállítmányában.

81 Az iglai süvegért fizetett harmincad 133,50 forint, míg a pozsonyi süvegért 26,08 forintot fizettek a kereskedők. A „süveg” harmincadja 50,74 forint. Ld. Kh 122–123.

82 Kh 367., 370., 378., 466., 518. és 520. Egy kivétellel csak feleségek visznek ki szalmasüveget.

83 *Igmándy József*: A hajdúnánási szalmakalapipar. In: A Néprajzi Múzeum Értesítője, 1940 64. p.

Ezzel elérkeztünk a tallér kolozsvári forint-denár árfolyamának fontos kérdéséhez. Először is le kell szögeznünk, hogy ez a pénz nem Kolozsváron a harmincadjegyzékekben *kizárólag* a XVII. század harmincas éveiben bukkan fel.

A tallér és a forint-denár viszonyát, a tallér kolozsvári árfolyamát a XVII. század első felében nem tárgyalhatjuk anélkül, hogy vissza ne utalnánk az említett két megszorításra. Az árfolyam taglalásakor különösen a második szempontot kell figyelembe vennünk, ez meghatározza az árfolyamhullámzás mértékét.

Kiindulópontunk a harmincadösszeg. Ez az összeg azonos egy 1615-ben bejegyzett, 27 forintba kerülő kalapos süveg⁸⁴ és két 1635-ben beírt, 10 tallérba kerülő kalapos süveg⁸⁵ esetében. Az első szállítmányban 1 forint ára kalapos süveget 0,03 forinttal, a másodikban 1 tallér ára kalapos süveget 0,081 forinttal harmincadolnak. Ha nem vesszük tekintetbe a korszak kettős inflációját (a Buza-féle első európai inflációt és a harmincas években a Wipper- und Kipper-korba illő, általunk vázolt európai áremelkedésnek erdélyi lecsapódását), akkor azt következtethetnénk, hogy 1615 és 1635 között Kolozsváron 1 tallér egyenlő volt 2,70 forinttal. Ez az arány viszont önkényesnek, hibásnak tűnik Buza adatai fényében is, de az említett kettős infláció tekintetbe vételével is. Különösen, ha arra gondolunk, hogy 1635-ben 1 tallér ára áruért 0,081 harmincadot vettek. Ezért az 1615-ös adatot (0,03 forint harmincad, mint a kereskedelmi ár harmadrésze) feltétlenül ki kell egészítenünk a hiányzó hetedrészsel, s csak így jön ki a forint-vételár. A hiányzó hetedrész pedig: $0,03+0,07 = 0,1$, azaz 10-el megszorozva: 1,00 (az 1615-ös egységár).

Bonyolultabb a helyzet a darabszámmra (1 tuczin = tucat = 12 darab), de vételárra (7,10,11,12,13 tallér) is vásárolt kalapos süvegnél. De még itt sem egyöntetű a harmincad megítélése: azonos mennyiségű, azonos tallérösszegű kalapos süvegeért egyszer 0,89 ½ forint harmincadot,⁸⁶ másszor 0,89 forint harmincadot⁸⁷ vesznek. Mégis megállapítható ennek az árunak az árnövekedése (amint ezt korábban láthattuk). A 10 talléros, egy tucat árut tartalmazó szállítmányért 0,81

84 Kh 230: 1615. június 29-én Krajcár András Bécsből hozott szállítmányát vámolják ezzel az összeggel.

85 Kh 480.: 1635. február 5-én Radnóti Miklós hozta Bécsből szállítmányát. Ugyanaznap Kövendi György deák hoz Bécsből azonos mennyiségű kalapos süveget (Kh 481.). Mindkét szállítmányt 0,81 forinttal harmincadolják.

86 Ld. Kh 467.: Csepregi Mihály Bécsből hozott kalapos süvegét ennyire harmincadolták 1634. július 22-én..

87 Kh 473.: Gyulai Ferenc deák Bécsből hozott kalapos süvegét erre az összegre harmincadolták 1634. szeptember 26-án.

forint harmincadot vesznek. Ugyanannyi harmincadvámba kerül még néhány szállítmány.⁸⁸ Tehát 1635-ben és 1636-ban 1 tallér 0,081 (harmincad) + 99,919 (a 100-as egységből fennmaradó rész). Ez viszont csak a *nominalis* árfolyam; ezenkívül ismernünk kellene a tallérnak azokban az években forintban és denárban kifejezett *reális* árfolyamát. Ez a reális árfolyam sajnos nem derül ki a harmincadösszegekből, sem a 100-ból fennmaradó részből, tehát persze a kettőből együtt sem. El kellene fogadnunk Huszár⁸⁹ és Buza⁹⁰ árfolyamait, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a Dányi-Zimányi-féle,⁹¹ soproni árfolyamot sem. Ez viszont *belföldi* árfolyam, s nem veszi tekintetbe a vásárlási ár — feltehetően a császár — vagy esetleg a stájer tallér reális erdélyi forint-denár-értékét; hiszen a felsorolt áruszállítmányok legnagyobb részét Bécsben vásárolták a kolozsvári kereskedők. Ennyi ismeretlen tényezővel kell számolnunk és így reálisan csak azt állapíthatjuk meg, hogy kb. 20 év alatt Kolozsváron a kalapos süveg ára is nőtt. A pontos árfolyamegyezéssel sajnos adósok maradunk. Talán más (másfajta) adatok hozzásegítenek a tallér és a forint (és denár) ebben az időben érvényes erdélyi (kolozsvári) árfolyamának a meghatározásához.

Következtetések

Ide iktatunk néhányat a süveg kolozsvári forgalmának lehetséges következtetéseiből, amelyekkel hozzáadhatunk valamit a 2000-ben megjelent könyv tanulságaihoz.

1. Az iglai és főleg a pozsonyi süvegnek elsősorban a XVII. század első két évtizedében való elterjedése, valamint a dupla és polgársüveg főként a harmincas években végbemenő forgalma azt érzékelteti, hogy alkalmasint a húszas években még az Apor Péter leírta váltáson belül is viseletváltás történt. Ennek oka egyrészt a kényelmességi szempontok érvényesülésében keresendő, másrészt (mai szóval élve) divatváltozással is magyarázhatjuk.

88 Kh 480.: 1635. február 5-én Radnóti Miklós Bécsből hozott 1 „tuczin” (tucat), 10 tallér ára kalapos süveget, ezért 0,81 forint harmincadot fizetett. Kh 485.: ugyanazon év április 22-én Fejérvári Benedek deákot azonos összegű harminccaddal illetik, azonos mennyiségű és áru Bécsből hozott kalapos süvegért. Ugyanannyi vámot fizet 1635. október 26-án Gyulai Ferenc deák, s ugyanő 1636 március 15-én (Kh 504., 513.).

89 CNH 21., 39., 48–49. p.; Huszár, Pénzforgalom, főleg 53–54. p.

90 Buza, 1977. 77–79. p.

91 Dányi-Zimányi, 1989. 387. p.

2. Apor Péter csak a fejedelemre és a nemesség különböző rétegeire korlátozza visszaemlékezéseit.

Ezzel szemben — amint már erre utaltunk — a kolozsvári süvegforgalom azt bizonyítja, hogy — kiegészítve az erről maradt szóbeli és képes emlékeket — a süveg hordása megszokott volt a falusi nép körében és elterjedt (valószínűleg még korábban) a városlakók közegeiben is.

3. A süveg kolozsvári forgalma is érzékelteti a XVII. század első felének többszörös árdrágítását.

A tízes évek közepének részleges és nem sokáig tartó árdrágulása után az általunk vázolt harmincas évek (valószínűleg 1632 tavasza-nyara) hozták az európai árdrágulás erdélyi kihatását (ennek oka, vagy okai most nem ide tartoznak).

4. Az egész időszak alatt Bécs a legfőbb, legforgalmasabb bevásárló hely. A harmincas években azonban sok Eperjestről jövő szállítmányt is megvámolnak Kolozsváron. Ha ezt a tényt összevetjük az 1632-ben Kolozsváron észlelt árdrágulással, kézenfekvő az a feltevés, hogy a kolozsvári kereskedők jó része (valószínűleg a kevésbé tehetősek) meg kívánta takarítani a bécsi vásárlás nagyobb költségeit (utazás, áruk kivitele, szekerezés, szolgák igénybevétele, esetleg védekezés a rablók ellen, stb.) és ezért ment csak a közelebb fekvő felvidéki városig, ahol feltehetően ugyancsak megvoltak a bevásárlás feltételei: áru (Bécsből érkezett áru), kereskedőtársak és mindenképpen kisebb „rezsiköltség”.

A fentiekben csupán a vázolt időszak (1599–1637) kolozsvári kereskedésének egyes oldalait próbáltuk elemezni. A későbbiekben (a XVII. század második fele, a XVIII. század) egyrészt árnyalódik a kereskedőtársadalom rétegződése, másrészt újabb elemek is megjelennek (pl. a nemzetközi kereskedőtársaságok, a nemesség bekapcsolódása a kereskedésbe, stb.). Az áruforgalom ezen újabb vetületeiről már másfajta források is tanúskodhatnak. Ezeknek feltárása a gazdaságtörténet kötelező feladatai közé tartozik.